

IZVEŠTAJ O OCENI DOKTORSKE DISERTACIJE

I PODACI O KOMISIJI

Odlukom Nastavno naučnog veća Fakulteta poslovne ekonomije od 15.07.2019. godine, zavedene pod brojem NE.98/19 imenovana je Komisija za ocenu doktorske disertacije kandidata **Nikole Radića** pod nazivom: „**STRANE DIREKTNE INVESTICIJE KAO KATALIZATOR EKONOMSKOG RASTA: SLUČAJ AUTOMOBILSKE INDUSTRIJE ZEMALJA CENTRALNE I ISTOČNE EVROPE**“ u sastavu:

1. **dr Nenad Penezić**, redovni profesor, uža naučna oblast: Ekonomska teorija, 02.10.2008., Fakultet poslovne ekonomije, Univerzitet Edukons Sremska Kamenica, **predsednik Komisije**
2. **dr Olja Munitlak Ivanović**, vanredni profesor, uža naučna oblast: Ekonomija, 08.05.2018. Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, **mentor**
3. **dr Goran Anđelić**, redovni profesor, uža naučna oblast: Monetarna ekonomija i finansije, 19.06.2013., Fakultet poslovne ekonomije, Univerzitet Edukons Sremska Kamenica, **član**

Nakon detaljno pročitano rada, podnosimo sledeći Izveštaj:

II OSNOVNI PODACI O KANDIDATU I DISERTACIJI

Kratka stručna i radna biografija kandidata:

- Ime, ime oca, prezime: **Nikola, Vlado, Radić**
- Datum i mesto rođenja: **06.12.1991. godine u Beogradu**
- Kandidat Nikola Radić je diplomirao 11. jula 2014. godine na Fakultetu za poslovne studije Univerziteta Megatrend sa ocenom 10 i prosečnom ocenom tokom studiranja 8,53. Nakon toga, upisao je master akademske studije na Visokoj školi za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo u Beogradu. Master rad pod nazivom "Dometi direktnih stranih investicija u zemljama u tranziciji" pod mentorstvom prof. dr Jovana Savića, odbranio je 18.05.2015. godine sa ocenom 10 i prosečnom ocenom tokom master studija 9,79. Doktorske studije na Fakultetu poslovne ekonomije, Univerziteta Edukons upisao je školske 2015/2016. godine i položio sve ispite predviđene nastavnim planom i programom.
- Po završetku fakulteta zasniva radni odnos 01.10.2015. godine kao asistent na Visokoj školi za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, na predmetima ekonomskog usmerenja

(Finansijski menadžment, Korporativne finansije, Finansijska tržišta i institucije, Akcionarstvo i hartije od vrednosti i Mikroekonomija).

- Učestvovao je u radu više naučnih i stručnih konferencija u zemlji u periodu od 2015. godine do danas.
- Kandidat Nikola Radić učestvovao je od maja 2016. do aprila 2017. godine u projektu Forum mladih lidera/17, DHP/FML-18/03/2017, od maja 2017. do aprila 2018. godine u projektu Forum mladih lidera/18, DHP/FML-31/03/2018, a od maja 2018. do aprila 2019. godine u projektu Forum mladih lidera/19, DHP/FML-30/03/2019 pod pokroviteljstvom Ministarstva omladine i sporta (Odluka br. 030-0106/5/201904) i Ministarstva privrede (Odluka br. 023-02-242/2019-C1-2602/19).
- Kandidat je, takođe, učestvovao u istraživačko-razvojnom projektu New Business Tendencies, No. IP1-03/07-29/12.2018., uz učešće saradnika iz naučno-istraživačkih institucija iz Rusije, Kazahstana, Mađarske, Bugarske, Rumunije i Srbije, a kao rezultat učešća u projektu publikovan je rad pod naslovom:

V. Radić, N. Radić, N. Ravić, Digital transformations, agile digital companies and concept Industry 4.0, New Business Tendencies, Proceedings, Ed. E. Kastratović et al., Chicago: Code Bar Graphics, 2018, pp. 119-128

Lista objavljenih naučnih radova u naučnim časopisima i na konferencijama:

Kandidat je objavio 40 naučno-istraživačkih radova u časopisima, domaćim i međunarodnim naučnim i stručnim skupovima i monografijama.

Monografska studija/poglavlje u knjizi M12 ili rad u tematskom zborniku međunarodnog značaja (M14):

1. N. Radić, V. Radić, Effects of FDI on the productivity of selected countries of Central and Eastern Europe, Finance and Insurance Sector Industry, Ed.: D. Cogoljević, I. Piljan, A. Salamzadeh, Silver and Smith Publishers, London, pp. 179-206.
2. V. Radić, N. Radić, N. Ravić, Digital transformations, agile digital companies and concept Industry 4.0, New Business Tendencies, Proceedings, Ed. E. Kastratović et al. Chicago: Code Bar Graphics, 2018, pp. 119-128.

Rad u međunarodnom časopisu (M23):

1. Popović, J., Radić, V., Radić, N., Vukadinović, S. (2016), Rating the Relevant Factors of Business Conditions for Entrepreneurs in Serbia, EuroEconomica, Vol. 35, No. 1, pp. 7-25.

Saopštenje sa međunarodnog skupa štampano u celini (M33):

1. V. Radić, N. Radić, Uticaj motivacije zaposlenih na performanse organizacije, Međunarodna naučna konferencija iz oblasti IT i savremenog poslovanja, Beograd, 2015, Zbornik radova, str. 353-358.

2. **N. Radić**, J. Popović, V. Radić, S. Vukadinović, Uspeh i neuspeh preduzetničkog poduhvata u Srbiji kroz veštine i kompetencije preduzetnika, 11. Međunarodna majska konferencija o stratezijskom menadžmentu, Bor, 2015, str. 330-338.
3. V. Radić, J. Popović, **N. Radić**, Safety Culture and Management, 8th International Conference "Science and Higher Education in Function of Sustainable Development - SED 2015", Užice, 2015, Zbornik radova, pp. 4.27-4.33.
4. J. Popović, V. Radić, **N. Radić**, Identifikacija savremenog preduzetničkog koncepta i mogućnosti primene u Srbiji, Međunarodna naučna konferencija ERAZ "Održivi ekonomski razvoj – savremeni i multidisciplinarni pristupi", Beograd, 2015, str. 451-457.
5. V. Radić, **N. Radić**, J. Popović, Kreativnost i liderstvo, Regionalna naučno-stručna konferencija "Liderstvo i menadžment: država, preduzeće, preduzetnik", LIMEN 2015, Zbornik radova, str. 170-176.
6. Radić, V., **Radić, N.**, Popović, J., Razlozi organizacionih promena, 12. Međunarodna majska konferencija o stratezijskom menadžmentu – IMKSM 2016, Bor, Zbornik radova, str. 564-574.
7. **Radić, N.**, Popović, J., Radić, V., Novović, M., Problemi finansiranja kao najveća pretnja razvoju MSP-a i preduzetništva, 12. Međunarodna majska konferencija o stratezijskom menadžmentu – IMKSM 2016, Bor, Zbornik radova, str. 575-581.
8. Radić, V., **Radić, N.**, Uticaj transformacionog liderstva na inovacije u organizacijama, 12. Međunarodna majska konferencija o stratezijskom menadžmentu – IMKSM 2016, Bor, Zbornik radova, str. 582-592.
9. Radić, V., **Radić, N.**, Popović, J., Liderstvo i psihologija moći, 9th International Scientific Conference "Science and Higher Education in Function of Sustainable Development", SED 2016, Užice, Zbornik radova, pp. 4.9-4.15.
10. Radić, V., **Radić, N.**, Inovacije, preduzetništvo i kultura, Regionalna naučnostručna i biznis konferencija "Liderstvo i menadžment: država, preduzeće i preduzetnik", LIMEN 2016, Beograd, Zbornik radova, str. 479-488.
11. V. Radić, **N. Radić**, Organizaciona posvećenost i njeni ishodi, Regionalna naučnostručna i biznis konferencija "Liderstvo i menadžment: država, preduzeće i preduzetnik", LIMEN 2017, Beograd, Zbornik radova, str. 97-105.
12. V. Radić. **N. Radić**, Uticaj investicione politike na donošenje odluka, Regionalna naučno-stručna i biznis konferencija "Liderstvo i menadžment: država, preduzeće i preduzetnik", LIMEN 2018, Zbornik radova, str. 190-198.
13. Vesić, T., **Radić, N.**, Foreign banks – Drivers of efficient development or yet another problem? Međunarodna naučna konferencija Univerziteta Singidunum, FINIZ 2018, Beograd, Zbornik radova, str. 56-62.
14. N. Radić, V. Radić, Planning and efficiency in agile organizations, 8th International Conference on Employment, Education and Entrepreneurship, 2019, pp. xx-xx (prihvaćeno za štampu)

Rad u vrhunskom časopisu nacionalnog značaja (M51):

1. V. Radić, **N. Radić**, Ekonomski aspekti i nacionalna samodovoljnost odbrambene industrije Srbije, *Vojno delo*, 2018, br. 4, str. 162-179.
2. **N. Radić**, V. Radić, Restrukturiranje i konkurentnost preduzeća odbrambene industrije Srbije, *Vojno delo*, 2018, br. 6, str. 191-216.
3. **N. Radić**, V. Radić, Strane investicije u odbrambenu industriju Srbije, *Vojno delo*, 2018, br. 5, str. 163-190.
4. V. Radić, **N. Radić**, Vesić, T., Cogoljević, M., Zaštita životne sredine u preduzećima odbrambene industrije Srbije, *Ecologica*, Vol. 25, No. 91, 2018, str. 705-710.
5. **IN. Radić**, V. Radić, N. Ravić, T. Vesić, Zavisnost evropske odbrambene industrije od resursa, *Ecologica*, Vol. 25, No. 92, 2018, str. 873-878.
6. V. Radić, **N. Radić**, T. Vesić, N. Ravić, Značaj i primena standarda ISO 14001 u preduzećima odbrambene industrije Srbije, *Ecologica*, Vol. 26, No. 93, 2019, str. 37-43.

Rad u istaknutom nacionalnom časopisu (M52)

1. V. Radić, **N. Radić**, Strana ulaganja u odbrambenu industriju Srbije – političke i bezbednosne implikacije u kontekstu evropskih integracija, *Evropsko zakonodavstvo*, 2018, br. 64, str. 175-188.

Saopštenje sa skupa nacionalnog značaja štampano u celini (M63):

1. **N. Radić**, V. Radić, Kvalitet i primena tehnologija baterija u automobilima, 6. Festival kvaliteta, Konferencija studenata industrijskog inženjerstva i menadžmenta, Kragujevac, 2015, Zbornik radova, str. 311-317.
2. V. Radić, **N. Radić**, J. Popović, Liderstvo kvaliteta kao imperativ, III Naučno-stručni skup "Politehnika", Beograd, 2015, Zbornik radova, str. 590-595.
3. V. Radić, **N. Radić**, Uloga rukovodstva u razvoju efikasne bezbednosne kulture organizacije, III Naučno-stručni skup "Politehnika", Beograd, 2015, Zbornik radova, str. 739-745.
4. V. Radić, **N. Radić**, J. Popović, Kultura kvaliteta, 17. Naučno-stručni skup "Sistem kvaliteta uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost", Vrnjačka Banja, 2015, Zbornik radova, str. 389-397.
5. **N. Radić**, V. Radić, Inovacije i ekonomski napredak, 17. Naučno-stručni skup "Sistem kvaliteta uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost", Vrnjačka Banja, 2015, Zbornik radova, str. 257-267.
6. V. Radić, **N. Radić**, Uticaj Kine na globalne inovacije, 17. Naučno-stručni skup "Sistem kvaliteta uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost", Vrnjačka Banja, 2015, Zbornik radova, str. 157-165.
7. Radić, V., **Radić, N.**, Popović, J., Preduzetništvo i inovacije, Nacionana konferencija sa međunarodnim učešćem, "Informacione tehnologije, obrazovanje i preduzetništvo", ITOP16, Čačak, Zbornik radova, str. 177-184.
8. **Radić, N.**, Radić, V., Faktori koji utiču na kvalitet proizvoda u automobilskoj industriji, XVIII Nacionalni naučno-stručni skup "Sistem kvaliteta uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost", Kopaonik, 2016, Zbornik radova, str. 153-163.

9. Radić, V., **Radić, N.**, Kreativnost i inovacije iz perspektive kvaliteta, XVIII Nacionalni naučno-stručni skup "Sistem kvaliteta uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost", Kopaonik, 2016, Zbornik radova, str. 239-247.
10. **Radić, N.**, Efekti stranih direktnih investicija na automobilsku industriju, Naučno-stručna konferencija "Trendovi u poslovanju", Kruševac, 2017, str. 185-198.
11. V. Radić, **N. Radić, N.**, Pojam i značaj autentičnog liderstva, XIX Nacionalni naučno-stručni skup "Sistem kvaliteta uslov uspešnog poslovanja i konkurentnosti", Kopaonik, 2017, Zbornik radova, str. 195-204.
12. V. Radić, **N. Radić**, Komunikacija lidera i uticaj na posvećenost u organizaciji, XIX Nacionalni naučno-stručni skup "Sistem kvaliteta uslov uspešnog poslovanja i konkurentnosti", Kopaonik, 2017, Zbornik radova, p. 293-302.
13. V. Radić, **N. Radić**, Korišćenje istraživanja tržišta pri razvoju novog proizvoda, IV Naučno-stručni skup "Politehnika-2017", Beograd, Zbornik radova, str. 554-559.
14. **N. Radić**, V. Radić, Zašto je važna satisfakcija potrošača, IV Naučno-stručni skup "Politehnika-2017", Beograd, Zbornik radova, str. 543-548.
15. **N. Radić**, V. Radić, Konkurentnost i održivi razvoj, 20. Nacionalni naučno-stručni skup "Sistem kvaliteta uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost", Kopaonik, 2018, Zbornik radova, str. 273-283.
16. V. Radić, **N. Radić**, Zadovoljstvo korisnika i organizaciona kultura u visokoškolskih ustanovama, 20. Nacionalni naučno-stručni skup "Sistem kvaliteta uslov za uspešno poslovanje i konkurentnost", Kopaonik, 2018, Zbornik radova, str. 403-412.

Doktorska disertacija kandidata Nikole Radića sadrži ukupno 180 strana sa šest poglavlja u kojima su obuhvaćene sledeće celine: "Uvodna razmatranja" (16–21 str.), "Karakteristike, vrste i efekti direktnih stranih investicija" (23–35 str.), "Razvoj automobilske industrije u zemljama CIE u globalnom i evropskom kontekstu" (39–79 str.), "Trendovi stranih direktnih investicija u automobilskoj industriji" (82–103 str.), "Teorijsko-metodološki okvir istraživanja" (116–129 str.), "Empirijsko istraživanje" (131–146 str.), "Zaključna razmatranja" (158–165) i "Literatura" (169–180 str.). U radu je korišćena dobro selektovana i relevantna naučna literatura iz predmetne oblasti i sadrži spisak od 193 reference. U disertaciji je prikazano 6 slika, 20 tabela i 31 grafikon.

III PREDMET I CILJEVI DOKTORSKE DISERTACIJE

Predmet istraživanja doktorske disertacije je analiza efekata priliva SDI kao katalizatora ekonomskog rasta, sa posebnim akcentom na sektor automobilske industrije u zemljama Centralne i Istočne Evrope (CIE). Taj region je definisan teritorijalnom povezanošću, kulturnim i ekonomskim sličnostima i istorijskim dešavanjima. Zemlje CIE doživele su izuzetne transformacije, što je rezultat mnogih faktora koji su se ispoljili u uslovima promenjene društvene klime u tom delu Evrope.

Pre tranzicionih promena, ekonomije navedenih zemalja su imale identične karakteristike koje su se ogledale u obliku nultih ili negativnih stopa ekonomskog rasta. Kao pokretači kontinuiranog procesa inovacija, tehnoloških promena i upravljanja ekonomskim aktivnostima, preduzetništvo i

privatna inicijativa bili su zanemareni. Strateški zadaci na početku procesa tranzicije bili su: liberalizacija cena, otvaranje ekonomija prema globalnom tržištu, konsolidacija finansija, uključujući centralnu monetarnu vladu i komercijalno bankarstvo, stabilizacija privrede (interno i eksterno), privatizacija državne imovine, kao i proizvodno-tehnološko restrukturiranje. Proces tranzicije bio je radikaln, ne samo po brzini kojom su izvršene promene, već i u pogledu širine i obima reformi celokupnog ekonomskog i društvenog sistema.

U globalizovanoj ekonomiji SDI koje potiču od transnacionalnih korporacija (TNK) smatraju se glavnom snagom ekonomskog razvoja manje razvijenih privreda, uključujući i privrede zemalja CIE. Ranih '90-tih godina XX veka, smatralo se da će uspešna tranzicija u kapitalizam i tržišnu privredu zavisiti od velikog priliva SDI, koje bi pokrenule neophodno restrukturiranje i modernizaciju industrije i uspešan ekonomski razvoj. Kao posledica toga, na države CIE je vršen pritisak da "otvore" svoje privrede kako bi omogućile priliv globalnog kapitala. Kraj perioda dominacije socijalizma otvorio je ekonomijama zemalja CIE pristup stranim investicijama, a vlade tih zemalja brzo su se udaljile od državne kontrole svojih ekonomija. Strani investitori su iskoristili priliku da se pozicioniraju na nova tržišta, stekli su imovinu, izgradili nove proizvodne kapacitete, distributivne centre i ulagali u druge poslove, pre svega u sektore finansija, automobilske industrije i outsourcinga.

Istraživanje karakteristika SDI je složen zadatak, koji, između ostalog, obuhvata politiku kompanija, tokove SDI, efekte koje prisustvo SDI proizvodi u zemlji domaćinu i okruženju, difuziju i prelivanje tehnologija, znanja i produktivnosti, pitanja regionalnog razvoja, konkurenciju u privlačenju SDI i sl.

Potencijal za razvoj i rast je najočigledniji u automobilskoj industriji, koja je bila nerazvijena, tehnološki zastarela i nije mogla da ispunjava rastuće zahteve tržišta. Budući da su SDI videne kao ključ za pokretanje ekonomskog rasta, automobilskoj industriji dat je visok prioritet od strane vlada u regionu. Automobilska industrija je bila na čelu strategija razvoja vođenih SDI, u kojima su strane TNK preuzele automobilske industrije zemalja CIE i priključile ih u evropsku i globalnu proizvodnu mrežu pred sam kraj 20. veka.

Osnovni cilj istraživanja u ovoj disertaciji jeste da se analizira uticaj SDI na ekonomske aktivnosti zemalja CIE, kao i da se istraži jedan od manje dokumentovanih pozitivnih efekata SDI – uticaj na produktivnost rada u zemljama tzv. Višegradske grupe (Češka, Poljska, Slovačka i Mađarska). Istraživanja pojedinačnih ekonomija pokazala su pozitivnu korelaciju između priliva SDI i rasta produktivnosti. Povećanje produktivnosti nije samo sredstvo za povećanje efikasnosti i konkurentnosti, već ima mnogo veći uticaj na ekonomsko blagostanje u određenoj državi.

S tim u vezi, **izvedeni cilj** disertacije jeste da se proučavanjem trendova iz '90-tih godina XX veka sa fokusom na 2000-te i posebno period posle ekonomske krize 2008-2009. godine, formuliše novi okvir i predlog optimizacije strategije za privlačenje SDI u Srbiju, po uzoru na pozitivna iskustva ostalih zemalja CIE.

Na izbor i analizu automobilske industrije uticala su dva važna faktora. Prvo, to je sektor koji je gotovo ekskluzivno izgrađen kroz SDI, što ukazuje na značaj istraživanja. Drugo, to je sektor koji je važan stub ekonomije svake zemlje. Automobilska industrija u zemljama CIE je integrisana u

evropsku i globalnu automobilsku industriju još od '90-tih godina XX veka, a visok stepen integracije u evropski sistem proizvodnje i ogromna zavisnost od izvoza povećali su njenu ranjivost za vreme ekonomske krize 2008-2009. godine. Kriza je vodila smanjenju proizvodnje i priliva SDI, iako su njeni efekti, uključujući post-krizne, bili geografski neujednačeni.

IV OSNOVNE HIPOTEZE

Iz predmeta i cilja istraživanja i obrađene literature, izvedene su sledeće hipoteze:

- ◆ **Opšta hipoteza (H0):** Strane direktne investicije su neophodne za ubrzani ekonomski rast.
- ◆ **Pomoćna hipoteza (H1):** Efekti SDI nisu jedinstveno determinisani u zemljama CIE.
- ◆ **Pomoćna hipoteza (H2):** Efekti SDI na ekonomske aktivnosti zemalja CIE zavise od institucionalne efikasnosti.
- ◆ **Pomoćna hipoteza (H3):** Makroekonomska politika i zakonska regulativa doprinose stvaranju povoljne klime za privlačenje SDI.
- ◆ **Pomoćna hipoteza (H4):** Efekti SDI zavise od trenutnog stanja ekonomskih aktivnosti u konkretnoj zemlji.
- ◆ **Pomoćna hipoteza (H5):** Efekti SDI zavise od međunarodne konkurentnosti.

Da bi se postigli definisani ciljevi rada, formulisana je opšta hipoteza (H0), koja glasi: *Strane direktne investicije su neophodne za ubrzani ekonomski rast.*

Iz ove hipoteze izvedeno je pet posebnih hipoteza, koje su specifične za SDI i njene efekte.

Izvedena hipoteza (H1) glasi: *Efekti SDI nisu jedinstveno determinisani u zemljama CIE.* Razlike u ekonomijama zemalja CIE, u njihovim kulturama, stanovništvu, infrastrukturi, nacionalnim vrednostima, čak i istoriji, na razne načine utiču na konkurentnost domaćih kompanija i ekonomije u celini. Budući da izabrane zemlje CIE nisu u isto vreme započele proces transformacije iz centralno-planskih u tržišne privrede, da je proces privatizacije i privlačenja SDI bio drugačiji u svakoj od njih, ni efekti SDI nisu podjednaki. Ako se analizira sektor automobilske industrije u izabranim zemljama CIE, mora se naglasiti da je najbolju startnu poziciju imala Češka. Preuzimanje Škode od strane nemačkog Volkswagen-a označilo je početak restrukturiranja, modernizacije i povećanja konkurentnosti tada tehničko-tehnološki zastarele i neefikasne kompanije. S druge strane, Slovačka, koja nije postojala kao samostalna država do 1992. godine, počela je da razvija sopstvenu automobilsku industriju isključivo od SDI. Iako proizvode respektabilne količine putničkih automobila, Poljska i Mađarska imaju skoro dvostruko manju proizvodnju od Češke i Slovačke. Strategije privlačenja SDI u ovim zemljama CIE bile su različite, pa su i efekti bili drugačiji. Jer, posle Češke, i Slovačka je promenila pristup SDI i na sve načine pokušavala da obezbedi uslove koje su postavljale strane TNK. Stoga i ne čudi što danas imaju pogone četiri svetski poznata proizvođača i godišnju proizvodnju od preko milion putničkih automobila. Dakle, startne pozicije navedenih zemalja nisu bile iste, pa ni efekti SDI nisu jedinstveno determinisani.

Izvedena hipoteza (H2) glasi: *Efekti SDI na ekonomske aktivnosti zemalja CIE zavise od institucionalne efikasnosti.* Institucionalni okvir – njegova struktura, odnosno sistem propisa i

pravila koji određuje način formiranja i donošenja odluka, efikasnost u radu i celovitost u sprovođenju reformi, jedan je od najznačajnijih činilaca za podsticanje privrednog rasta i razvoja. Institucije determinišu karakter ekonomskog sistema i u velikoj meri opredeljuju strukturu i pravac ekonomskih reformi, i na taj način utiču na ekonomski rast i razvoj svakog društva. Funkcija javnih institucija je zaštita svojinskih prava, regulacija i otklanjanje poremećaja na tržištu, makroekonomska stabilnost, socijalna sigurnost i upravljanje socijalnim konfliktima. Shodno tome, neophodna je efikasna državna struktura, koja će definisati i garantovati poštovanje usvojenih pravila (institucija). Poznato je da institucije imaju veliki uticaj na oblikovanje povoljnog ambijenta u kojem se realizuju ekonomske aktivnosti, pa parametri kvaliteta i efikasnosti institucija spadaju u ključne indikatore konkurentnosti. Institucije imaju znatan uticaj na funkcionisanje ekonomije, a različiti nivoi uspešnosti pojedinih ekonomija određeni su karakterom i nivoom razvijenosti institucija. Od toga kako su formirane i koliko su institucije razvijene, zavisi i način odvijanja aktivnosti koje opredeljuju ukupni potencijal jedne privrede. Stalno unapređenje razvojnih aktivnosti jedne privrede, kao što su preduzetništvo, investiranje, inovativnost, konkurentnost, zavisi od načina na koji se ostvaruju ekonomske slobode, koje su pretpostavka veće konkurentnosti. Za stranog investitora efikasne institucije su ključan faktor pre donošenja konačne odluke o izboru lokacije.

Izvedena hipoteza (H3) glasi: *Makroekonomska politika i zakonska regulativa doprinose stvaranju povoljne klime za privlačenje SDI.* Imajući u vidu savremene globalne trendove i proces tranzicije, neophodno je objasniti ulogu, uticaj i značaj institucija u obezbeđivanju uslova za privredni rast i razvoj. Teorija je dokazala, ali praksa potvrđuje da je institucionalna struktura jedan od najznačajnijih činilaca u postizanju makroekonomske stabilnosti i privrednog razvoja. Sam po sebi, tržišni mehanizam, van odgovarajućeg institucionalnog okvira, nije dovoljan garant makroekonomske stabilnosti i razvoja, i to iz dva razloga: prvo, različit kvalitet institucionalnih struktura u kapitalizmu uticao je na različit stepen postignutog ekonomskog rasta i razvoja; drugo, neuvažavanje u dovoljnoj meri uloge države u ekonomiji, koja posredstvom institucionalnog okvira može da podržava (ili ometa) privredni razvoj, u više navrata se pokazalo kao teorijski i empirijski neodrživo. Odgovarajućom strategijom razvoja neophodno je obezbediti makroekonomsku, sektorsku i mikroekonomsku konkurentnost. Makroekonomska konkurentnost se postiže adekvatnom poreskom politikom, razvijanjem tržišta roba, kapitala i rada, politikom deviznog kursa, odgovarajućim upravljanjem tražnjom, razvojem infrastrukture, obrazovanja i istraživanja. Prelaskom iz faze centralno-planske u tržišnu privredu, izabrane zemlje CIE ostvarile su značajne rezultate, najviše po pitanju konsolidacije privreda, a kasnije i zakonske regulative koja obezbeđuje povoljne uslove za strane investitore. Najpre je to učinila Češka, koju su pratile ostale zemlje. Od početne odbojnosti prema SDI, pojedine zemlje (posebno Slovačka) postale su najveći korisnici SDI. Zakoni koji ranije nisu regulisali ovu oblast su promenjeni u korist stranih investitora, koji su procenili da ove zemlje, pored članstva u EU, niskih plata i kvalifikovane radne snage, pružaju pravni sigurnost, imaju dugoročne strategije podsticaja i povoljnu klimu za privlačenje SDI. Iz navedenog je očigledno da makroekonomska politika i zakonska regulativa doprinose stvaranju povoljne klime za privlačenje SDI.

Izvedena hipoteza (H4) glasi: *Efekti SDI zavise od trenutnog stanja ekonomskih aktivnosti u konkretnoj zemlji.* Imajući u vidu ograničenja privrednog razvoja, osnovni zadaci ekonomske

politike svode se na srednjoročno održivu visoku stopu privrednog rasta, makroekonomsku stabilnost uz stabilnost valuta i ograničenu inflaciju, ubrzano sprovođenje privrednih i društvenih reformi, povećanje domaće štednje i investicija, izvoza, zaposlenosti itd. Izabrane zemlje CIE su ostvarile značajne rezultate u pokretanju ekonomskih aktivnosti, čiji izlazi su veća proizvodnja i izvoz roba i usluga, završetak procesa privatizacije, restrukturiranja i modernizacije, posebno u automobilskom sektoru, kao i povećanje zaposlenosti, rast BDP i poboljšanje životnog standarda stanovništva. Tome su u velikoj meri doprinele SDI, čijim plasmanom su otvoreni mnogobrojni pogoni i kapaciteti proizvođača automobila i dobavljača, modernizovana proizvodnja, zaposlen veliki broj radnika, povećana proizvodnja i ostvaren veliki obim izvoza gotovih proizvoda. Stvoreno okruženje obezbedilo je veću produktivnost, efikasnije upravljačke prakse i adekvatnu tehnološku infrastrukturu. S tim u vezi, efekti SDI svakoj od izabranih zemalja CIE su različiti, ne samo zbog različitih početnih uslova, različite prirode i načina formulisanja strategija privlačenja SDI, nego i zbog stanja ekonomskih aktivnosti u svakoj zemlji posebno. Znajući da se procesi privatizacije, restrukturiranja i modernizacije odvijali nejednakom brzinom (ne samo u sektoru automobilske industrije, nego ukupno), da nisu ostvareni na istovetan način u svakoj od zemalja, nije za očekivati ni da efekti SDI budu istovetni.

Izvedena hipoteza (H5) glasi: *Efekti SDI zavise od međunarodne konkurentnosti*. Konkurentnost je kompleksan, višedimenzionalan i višeslojan fenomen koji u uslovima povećane otvorenosti i međuzavisnosti u okviru globalne ekonomije postaje osnovni zadatak mnogih zemalja. Može se reći da je konkurentnost skup institucija, politika i elemenata proizvodnje koji određuje nivo produktivnosti u jednoj zemlji. Stoga je konkurentnost osnovni pokretač ekonomskog rasta koji dovodi do većeg životnog standarda, posebno u ekonomijama koje svoj razvoj zasnivaju na prilivu SDI. Konkurentnost izabranih zemalja CIE višestruko je poboljšana plasmanom SDI, tako da se njihov rang prema indeksu globalne konkurentnosti kontinuirano poboljšava.

Na osnovu analize celokupnog rada, kao i izvedenih hipoteza koje su u potpunosti prihvaćene, potvrđeno je da su SDI neophodne za ubrzani ekonomski rast zemalja primaoca.

V METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje u ovoj doktorskoj disertaciji ima sva obeležja interdisciplinarnosti, jer se u njemu prepliću aspekti iz oblasti ekonometrije, statistike i teorije finansijskih tržišta i investicija, privrednog razvoja i makroekonomije. Metodologija istraživanja obuhvata deskriptivni metod, analitičko-sintetički metod kao i induktivno-deduktivne metode. Pri tome, za potrebe obrade i analize podataka, koriste se komparativna analiza, kao i kvalitativne, kvantitativne i statističke metode.

Istraživanja pojedinačnih ekonomija (industrija) pokazala su pozitivnu korelaciju između priliva SDI i rasta produktivnosti u domaćim ekonomijama. Povećanje produktivnosti rada nije samo sredstvo za povećanje efikasnosti i konkurentnosti preduzeća, već ima mnogo veći uticaj na ekonomsko blagostanje u određenoj državi. Produktivnost rada je, takođe, povezana sa drugim ekonomskim indikatorima, kao što su ekonomski rast, konkurentnost i životni standard

stanovništva. Rast produktivnosti rada u jednom sektoru ima i efekat preliivanja na ostale sektore, što rezultuje i rastom produktivnosti rada u njima. Sredstva za povećanje produktivnosti rada (kao i ukupne produktivnost u sektoru) su nove tehnologije (kao rezultat ili posledica priliva SDI), know-how, nove proizvodne metode itd. Pored kvalifikovanog ljudskog kapitala, ovi faktori stvaraju osnovu za rast ukupne produktivnosti rada i ukupne ekonomije.

Ako proizvodnju definišemo kao proces transformacije ulaza u izlaze, onda je produktivnost mera efikasnosti te transformacije koja se ogleda u povećanju količine izlaza korišćenjem iste količine ulaza ili postizanje date količine izlaza sa minimalnim ulaganjima. Imajući u vidu da se rad i kapital smatraju osnovnim ulaznim činiocima proizvodnje, onda se produktivnost može prepoznati kao mera efikasnosti upotrebe ova dva faktora u procesu proizvodnje, ili još šire, kao mera efikasnosti proizvodnje uopšte.

Takav način posmatranja zavisnosti izlaza iz proizvodnje vodi do zaključka da je analiza proizvodne funkcije, kao funkcije transformacije ulaza u izlaze iz procesa proizvodnje, početna tačka za merenje i analizu produktivnosti.

U disertaciji je korišćen model Solou-Svon-a (Solow & Swan) i Kob-Daglas-ova (Cobb-Douglas) proizvodna funkcija na primerima SDI u izabranim zemljama. U ekonomskoj analizi postoji mnogo modela kojima se iskazuje i objašnjava ekonomski rast, prema parametrima uzetim u obzir. Model Solou-a, ili kako se još naziva, neoklasični model rasta, objašnjava dugoročan ekonomski rast posmatrajući produktivnost, akumulaciju kapitala, ljudski kapital i tehnološki napredak. Solou je ustanovio agregatni model rasta baziran na tri diferencijalne jednačine, koje opisuju funkciju proizvodnje, akumulaciju kapitala i rad. Model je pokazao na koji način ekonomija konvergira ka putanji stalnog rasta. Solou i Svon su uveli ekonomsko okruženje sa količinom osnovnog kapitala (K) i rada (L) i definisali proizvodnu funkciju $Y = F(K, L)$ kao pozitivnu, rastuću i konkavnu funkciju, uz konstantan prinos kapitala i rada i konstantnu ukupnu faktorsku produktivnost. Kob-Daglas-ova proizvodna funkcija oslanja se na osnovne pretpostavke Solou-Svon-a i uvodi stabilan tehnološki napredak ($A > 0$), sa eksponencijalnom stopom rasta, u proizvodnu funkciju $Y = F(K, L, A)$.

Analiziran je period od 2002. do 2010. godine, na šta je uglavnom uticala dostupnost raspoloživih podataka, ali je dijapazon od devet godina dovoljan za statističke analize.

Osnovno polazište istraživanja u doktorskoj disertaciji bazira se na najopštijim nivoima naučnog mišljenja i naučne analize, utemeljenim na principima logike i podložnih postupcima empirijske provere. Suštinski kriterijum u procesu donošenja zaključaka predstavljaju odgovarajuće naučne teorije. Adekvatni teorijski postulati se dovode u vezu sa primenom empirijskih postupaka i metoda. Eksplorativni pristup se koristi pri pregledu stručne literature.

Istraživačke metode korišćene u doktorskoj disertaciji su:

U izradi teorijskog dela disertacije korišćene su sledeće metode naučno-istraživačkog rada:

- metoda analize i sinteze – metoda analize podrazumeva proces raščlanjivanja složenih celina na jednostavnije sastavne delove: raščlanjivanje pojmova iz teorije finansijskih tržišta, ekonometrijskih modela vremenskih serija, definisanjem i detaljnim objašnjenjem

ulaznih parametara, a sve u cilju optimizacije. Metoda sinteze podrazumeva proces objašnjavanja složenih celina pomoću jednostavnih misaonih tvorevina, primenjena je pri razmatranju svojstava panel serija;

- metoda klasifikacije – raščlanjivanje opšteg na posebne, jednostavnije pojmove: proces definisanja ulaznih parametara, odnosno faktora od uticaja radi lakšeg objašnjavanja i shvatanja suštine teorijskog koncepta, kao i prikaz regresionih modela panel podataka;
- metoda eksplanacije – način objašnjavanja osnovnih pojava i njihovih relacija konkretno je upotrebljen u prikazu primene ekonometrijskih modela (kombinovani regresioni model sa matričnim pristupom, model fiksnog efekta (*fixed effect*) i model slučajnog efekta (*random effect*));
- metoda deskripcije – postupak opisivanja činjenica i empirijsko potvrđivanje njihovih odnosa definisanjem modela i numeričkih metoda za proračun produktivnosti rada u izabranim zemljama CIE u periodu od 2001. do 2010. godine;
- metoda komparacije – način upoređivanja istih ili srodnih činjenica, tj. utvrđivanje njihove sličnosti, odnosno različitosti. U konkretnom smislu podrazumeva analizu ekonomskih indikatora u izabranim zemljama CIE u kontekstu velikih priliva SDI i razvoja automobilske industrije u periodu dužem od dvadeset godina;
- metode indukcije i dedukcije – metoda indukcije podrazumeva donošenje zaključaka o opštem sudu na osnovu pojedinačnih činjenica. U radu je korišćena indukcija pri dokazivanju da određeni ekonomski indikator (veća zaposlenost, veće zarade, veći BDP, veća proizvodnja i izvoz) u izabranim zemljama CIE najviše zavise od priliva SDI, jer je celokupna ekonomija tih zemalja višestruko zavisna i dugo godina orijentisana u pravcu privlačenja što većeg obima SDI i na njemu zasnovanog ekonomskog rasta i razvoja. Metoda dedukcije podrazumeva donošenje pojedinačnih zaključaka na osnovu opšteg suda: donošenje zaključaka o važnosti kreiranja i optimizacije odgovarajućih strategija i politika privlačenja SDI, kao i sagledavanja načina kako da u budućnosti izabrane zemlje CIE ostanu atraktivne za dalje prilive SDI, uz uvažavanje svih njihovih specifičnosti.
- metoda indirektnog prikupljanja podataka – sa namerom da se iz relevantnih finansijskih institucija (*on-line* baze podataka OECD, UNCTAD, Eurostat, ERM, centralne banke i statistički zavodi izabranih zemalja CIE) prikupe empirijski podaci o stanju i kretanjima indikatora potrebnih za istraživanje. Konkretno, za istraživanje su prikupljeni podaci o stoku (zalihama) SDI i produktivnosti rada u izabranim zemljama CIE u posmatranom periodu od 2001. do 2010. godine, kao i ostali – cena rada, BDP, zaposlenost, izvoz, uvoz;
- u izradi empirijskog dela disertacije s ciljem dokazivanja postavljenih hipoteza korišćene su različite metode za prikupljanje, obradu i prezentovanje podataka. U empirijskom delu korišćene su matematičke i statističke, odnosno ekonometrijski modeli i metode. U disertaciji su se sprovodili različiti statistički testovi za odabir najoptimalnijih modela: testiranje individualnih i vremenskih efekata primenom "F" testa, "Breusch-Pagan" testa i "Hausman" testa, kao i višestruke (multiple) regresione analize).

Navedene metode u disertaciji su implementirane korišćenjem programskih paketa "R" *Statistical Software* i "SPSS" (*Statistical Package for the Social Sciences*).

VI STRUKTURA I KRATAK OPIS SADRŽAJA PO POGLAVLJIMA

Doktorska disertacija je strukturirana u šest poglavlja.

U delu koji označava "Uvodna razmatranja" predstavljeni su predmet i cilj istraživanja, hipoteze i metodološki okvir istraživanja sa očekivanim naučnim doprinosom.

U **poglavlju I** – "Karakteristike, vrste i efekti direktnih stranih investicija", date su definicije i podela SDI i faktori za njihovo privlačenje, potencijalni i konkretni efekti za zemlju domaćina i zemlju porekla SDI, kao i veze i preliivanja (*spillovers*) od SDI. U nemogućnosti da iz sopstvenih sredstava investiraju u obimne programe i projekte privatizacije i restrukturiranja zastarelih, glomaznih i neefikasnih proizvodnih kapaciteta nasleđenih iz perioda socijalizma, izabrane zemlje CIE bile su pribuđene da se oslone na SDI iz različitih izvora i u različitim iznosima. Automobilaska industrija bila je među prvima u koje su strani investitori uložili milijarde evra, što je doprinelo ne samo modernizaciji i konkurentnosti novih (*greenfield*) kapaciteta, nego i povećanju broja zaposlenih, racionalizaciji obrazovne strukture zaposlenih, kao povećanju obima proizvoda i izvoza finalnih proizvoda – putničkih automobila, lakih komercijalnih vozila, kamiona i autobusa.

U **poglavlju II** – "Razvoj automobilske industrije u zemljama CIE u globalnom i evropskom kontekstu", predstavljeno je stanje i razvoj automobilske industrije u globalnom kontekstu, prostorno-vremenske promene u automobilskoj industriji, uticaj ekonomske krize 2008-2009. godine na stanje i dalji razvoj automobilske industrije, stvaranje i gubitak poslova u automobilskoj industriji, da bi se posebno apostrofirala pozicija Centralne i Istočne Evrope u automobilskom proizvodnom sistemu, funkcija istraživanja i razvoja, kao i zaposlenost u automobilskoj industriji izabranih zemalja CIE. Ovde je posebno istaknuta tzv. periferna uloga izabranih zemalja CIE u odnosu na jezgro, koje čine najpoznatije automobilske kompanije u Nemačkoj, Francuskoj i Italiji. Dakle, znajući da su prve SDI u Češkoj i Mađarskoj bile usmerene u automobilski sektor još početkom '90-ih godina XX veka (Volkswagen i Suzuki), kao i da je privatizacija i restrukturiranje poljske automobilske industrije započeto, takođe, '90-ih godina XX veka od strane italijanske kompanije Fiat, može se uvideti značaj koje su zemlje iz jezgra automobilske industrije pokazale za tzv. periferiju (Češka, Poljska, Slovačka i Mađarska), koju su skladno i prema sopstvenim potrebama integrisali u postojeće proizvodne sisteme u svojim zemljama. Razvoj automobilske industrije na globalnom nivou karakteriše se postojanjem trijade Japan-Evropa-Severna Amerika, koja već decenijama prednjači po broju proizvedenih automobila i koja je epicentar svih dešavanja u ovom sektoru koja prate ostale zemlje proizvođači. Međutim, ekonomska kriza, smanjenje obima proizvodnje, brojna otpuštanja i gubici radnih mesta u velikom broju zemalja sveta, kao i dešavanja sa rastom plata u radno intenzivnoj proizvodnji, nedostatak materijalnih, kadrovskih i inovativnih mogućnosti, opredelio je da Kina postane veoma značajan akter svih dešavanja na planu automobilske industrije. Ona je danas najveći proizvođač automobila u svetu, što se potvrđuje

podatkom da proizvodi tri puta više automobila i lakih komercijalnih vozila nego Japan, koji nekad bio svetski lider. Iako je periferna uloga izabranih zemalja CIE opredelila njihovu poziciju u ukupnom proizvodnom sistemu evropske automobilske industrije, one se nikako ne mogu zanemariti u bilo kojim studijama i analizama ovog sektora. Naime, Češka i Slovačka svaka pojedinačno proizvode više od milion automobila godišnje, Slovačka je najveći proizvođač automobila na 1000 stanovnika u svetu (200 automobila), Slovačka ima najveći broj robota u automobilskoj industriji u svetu, pored Japana, Južne Koreje, Tajlanda i drugih mnogo razvijenih zemalja. Sve ovo govori da su u zemljama CIE u proteklih dvadeset godina razvijeni respektivni proizvodni kapaciteti u kojima se proizvode mnogobrojni modeli automobila (što je nekada bilo nezamislivo), a pored obima proizvodnje, primetna je velika ekspanzija izvoza u mnoge zemlje i regione sveta. Dakle, SDI u izabrane zemlje CIE i njihovu automobilsku industriju imale su izuzetno veliki značaj, jer su povećale produktivnost i konkurentnost tih zemalja, omogućile zapošljavanje velikog broja radnika ne samo u proizvodnji (montaži) automobila, nego i kod najpoznatijih svetskih dobavljača.

U **poglavlju III** – "Trendovi stranih direktnih investicija u automobilskoj industriji", konstatovano je da se u globalnoj ekonomiji SDI smatraju glavnom pokretačkom snagom zemalja u tranziciji i manje razvijenih ekonomija, uključujući i ekonomije zemalja CIE. Automobilska industrija bila je na čelu razvojnih strategija vođenih SDI kada su strane TNK preuzele automobilsku industriju u CIE kroz velika kapitalna investiranja, restrukturiranja i inkorporiranje u evropsku i globalnu proizvodnu mrežu '90-ih godina XX veka i početkom 2000-ih. Prema podacima Eurostat-a, koji uključuju i ulaganje Fiat-a u Srbiju, ukupan iznos SDI u zemljama CIE premašio je 32 milijarde evra. Prema tome, ako se uključe direktne investicije u blisko povezane dobavljače (npr. proizvodnja pneumatika, stakala, akumulatora, svetlosne grupe), koji nisu klasifikovani u okviru usko definisane automobilske industrije, stvarne SDI u automobilsku industriju zemalja CIE bile su 2016. godine blizu 35 milijardi evra. Prema zvaničnim nacionalnim statističkim podacima, Češka i Poljska zajedno su privukle dvostruke više automobilskih SDI u odnosu na ostale zemlje CIE. Stokovi SDI u automobilsku industriju stalno su povećavani u periodu između 2003. i 2007. godine, smanjeni za vreme i neposredno nakon ekonomske krize 2008-2009. godine (sa najnižim nivoom 2011. godine), ali su se oporavile u 2012. godini, ukazujući da su njeni negativni efekti na SDI bili privremenog karaktera. Dakle, uzlazni trend SDI unekoliko je poremećen tokom ekonomske krize, ali se konsolidovao na nivo koji obezbeđuje dalji neometan razvoj ovog izuzetno značajnog sektora. Konstatovano je, takođe, da priliv SDI neće biti u iznosima koji su karakterisali '90-te godine XX veka, nego će se ulagati u dalju modernizaciju, automatizaciju i eventualno proširenje određenih proizvodnih kapaciteta, što će, naravno, diktirati sve probirljivije tržište. Osnovni motiv stranih ulagača je ostvarnje velikog obima proizvodnje u zemljama sa nižom cenom rada, što je slučaj u zemljama CIE. I dalje zarade zaposlenih u automobilskom sektoru ovih zemalja zaostaju za 50% i više u odnosu na plate u istoj industriji u Nemačkoj, Francuskoj ili Italiji. Sve dok taj dizbalans bude u korist manjih plata (samim tim i proizvodnih troškova), dotle će obim investicija biti uvećavan ili bar održavan u granicama koje garantuju neometano odvijanje proizvodnog ciklusa. U radu su prikazana stanja i tendencije SDI u izabranim zemljama CIE i Sloveniji, Rumuniji i Srbiji da bi se međusobno poredile prema određenim pokazateljima. Treba

naglasiti da se Srbija dobro pozicionirala u ovom delu, jer pored investicije Fiat-a (za sada jedinog proizvođača automobila), veliki broj njegovih dobavljača uspostavio je pogone u regionu Šumadije, a širom Srbije postoje pogoni svetski poznatih dobavljača koji isporučuju delove, sklopove i komponente svetskim proizvođačima. Ovde treba naglasti da eventualna preseljenja pogona iz drugih zemalja imaju uporište za plasman SDI u Srbiji, jer su zarade kod nas manje nego i od izabраниh zemalja CIE, a kamoli u razvijenim ekonomijama poput Nemačke, Francuske ili Italije.

Automobilska industrija je postala dominantan industrijski sektor u regionu CIE. Podaci za svaku zemlju potvrđuju povećani značaj automobilske industrije za ekonomski rast zasnovan na SDI, koje su doprinele obezbeđenju kapitala, pokretanju izvoza i kreiranju desetina hiljada novih radnih mesta. U isto vreme, međutim, zavisnost ekonomija CIE od eksternog vlasništva i kontrole automobilske industrije se povećala i verovatno će se još više razvijati u budućnosti s obzirom na to da će priliv SDI u automobilsku industriju biti nastavljen, mada u manjem obimu nego početkom 2000-ih.

U **poglavlju IV** – "Teorijsko-metodološki okvir istraživanja", prikazan je koncept ekonomskog rasta, koji govori da ekonomski rast označava povećanje nacionalne proizvodnje tokom vremena. Drugim rečima, ekonomski rast znači povećanje realnog BDP u određenom periodu u odnosu na njegovu veličinu u prethodnom vremenskom periodu, i to je proces koji govori o mnogobrojnim sektorskim promenama u privredi. Stabilan ekonomski rast je važna pretpostavka lakšeg rešavanja centralnog ekonomskog zadatka u svakoj zajednici, definisanog kao nastojanje da se u što je moguće većem stepenu zadovolje rastuće potrebe ljudi upotrebom uvek ograničenih resursa. Ekonomski rast, dakle, nije neka apstraktna kategorija, već veličina koja shvaćena u smislu rasta realnog dohotka *per capita* znači povećanje stvarnih zarada, rast životnog standarda i stvaranje neophodnih uslova za rastuću proizvodnju u budućem periodu. Dalje, u radu je prikazana primena matematičkih modela u teoriji ekonomskog rasta. Matematičke metode predstavljaju izuzetan misaoni fundament i važnu analitičku pretpostavku razumevanja logike događanja pojedinih ekonomskih fenomena. Matematika usmerava rasuđivanje u preciznom smeru i u funkciji je stvaranja realne podloge za kompetentno tumačenje složenih ekonomskih procesa u mnogim slučajevima. Matematički ekonomski modeli moraju biti logični, konzistentni i korektni. Ali, kada i u formalnom smislu oni ispunjavaju sve te zahteve, matematički modeli mogu da ne odgovore svojoj nameni. Preciznije, ukoliko su zanemarili bitne aspekte privrednih procesa, takvi modeli ne mogu reprezentovati naučno validnu teoriju ekonomskog rasta. S tim u vezi, a u cilju kasnijeg proračuna produktivnosti, prikazana je teorijska eksplanacija proizvođene funkcije poznatih autora Kob-Daglas-a (Cobb-Douglas) i s njom u vezi neoklasični model rasta Solou-a (Solow). Osnovno analitičko polazište u istraživanju ključnih relacija u oblasti proizvodnje i ekonomskog rasta jeste proizvodna funkcija. U ekonomskom smislu, proizvodnu funkciju je moguće definisati kao analitički izraz veza između maksimalne količine proizvodnje (autputa) i utroška pojedinih proizvodnih faktora (inputa). Proizvodnu funkciju ima svaki ekonomski entitet, pa se može govoriti o mikroekonomskoj i makroekonomskoj proizvodnoj funkciji. U radu se polazi od tvrđenja da postoji konstantan odnos između troškova rada i kapitala i proizvođene količine dobara i usluga. Međutim, model se može proširiti tako što će se dopustiti rast proizvodnje na račun povećanja

efikasnosti upotrebe bilo kog od ova dva faktora. Stoga se u model Solou-a uključuju tehnološke promene – treći izvor ekonomskog rasta. Inkorporiranje tehnološke komponente u makroekonomsku politiku razvoja odlikuje se visokim nivoom apstrakcije. U formalnom smislu polazi se od stava da je tehnološka promena proces u kome iste količine faktora proizvodnje daju protokom vremena sve veće količine proizvoda, ili da je to proces u kome smanjenje količine faktora proizvodnje rezultira nepromenjenoj veličini proizvodnje. Uključivanjem tehnoloških promena u model moguće je objasniti faktore koji omogućavaju rast životnog standarda iz godine u godinu u pojedinim državama. Kao što se zapaža, tehnološke promene su faktor rasta produktivnosti rada. Visok nivo štednje vodi visokim stopama ekonomskog rasta do trenutka dostizanja ravnotežnog stanja, nakon čega tempo ekonomskog rasta zavisi isključivo od intenziteta tehnoloških promena. Model Solou-a pokazuje da jedino tehnološke promene objašnjavaju kontinuirano rastući nivo životnog standarda u ekonomski razvijenim zemljama. Model se ne bavi objašnjavanjem suštine procesa njihovog generisanja, jer u ekonomskoj nauci ne postoji opšteprihvaćeno tumačenje mehanizma generisanja tehnoloških promena. Bez obzira na tu činjenicu, mnoge mere države su usmerene na stimulisanje tehnoloških promena podržavanjem naučnih istraživanja i stimulisanja razvojnih aktivnosti u okviru nacionalne ekonomije.

U **poglavlju V** – "Empirijsko istraživanje", prikazani su rezultati i diskusija rezultata istraživanja dobijenih analizom panel podataka koji se odnose na uticaj SDI na produktivnost rada u automobilske industriji izabranih zemalja CIE u periodu od 2001. do 2010. godine. Cilj je bio da se empirijski istraži sledeća hipoteza: "Priliv SDI u automobilske industrije zemalja CIE povećava produktivnost u toj industriji". Analizirani su panel podaci o SDI i produktivnosti rada za Češku, Mađarsku, Poljsku i Slovačku. Iako je statistički dovoljan za realizaciju proračuna, izbor ovog perioda bio je uglavnom determinisan raspoloživošću pouzdanih i uporedivih (konzistentnih) podataka. Podaci o produktivnosti rada za kategoriju proizvodnje motornih vozila, prikolica i poluprikolica izvedeni su (proračunati) iz *on-line* baze podataka Eurostat-a. Treba napomenuti da se od 2008. godine koristi nova klasifikacija NACE Rev. 2 (NACE_R2). U toj klasifikaciji proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica pojavljuje se na nivou 29. Drugi podatak za regresionu analizu jeste stok (zalihe) SDI u zemljama CIE. Stok SDI je prikladniji indikator za analizu od priliva SDI, jer se priliv SDI karakteriše znatnim fluktuacijama i ne odražava realnu investicionu situaciju u sektoru i zemlji. To znači da ne odražava uticaj investicija na stvarno povećanje produktivnosti rada. Podaci o SDI izvedeni su iz *on-line* statističkih baza podataka OECD. Povećanje produktivnosti rada nije samo sredstvo za povećanje efikasnosti i konkurentnosti kompanija, produktivnost rada je povezana sa drugim indikatorima, kao što su ekonomski rast i životni standard stanovništva u konkretnoj ekonomiji. Rast produktivnosti rada se odražava na povećanje cene rada (rast plata), što direktno utiče na životni standard stanovništva. Takođe, rast produktivnosti rada u jednom sektoru ima efekat preliivanja (*spillover effect*) na druge sektore, što rezultuje povećanjem produktivnosti rada i u njima. Taj fenomen može biti potencijalno "opasan" za ekonomije, jer u slučaju kada su stope rasta troškova radne snage uslovljene rastom produktivnosti rada, tada se smanjuje investiciona atraktivnost zemlje što odvrća strane investitore od namere da investiraju u ekonomiju ili mogu početi sa povlačenjem postojećih investicija u druge zemlje sa povoljnijim odnosom produktivnosti i troškova rada. U radu je primenjena specifična

procedura regresione analize i interpretacija različitih faza analize. Regresiona analiza otpočinje postavljanjem regresione jednačine za model i ocenjivanjem regresionih koeficijenata uz nezavisnu promenljivu. Ocena uticaja nezavisne promenljive na zavisnu vrši se primenom sledećih modela:

1. model običnih najmanjih kvadrata – *Ordinary Least Squares Model* (OLS),
2. model fiksnih efekata – *Fixed Effects Model*,
3. model stohastičkih efekata – *Random Effects Model*.

Kako bi se odabrao adekvatan model izvršeno je testiranje postojanja individualnih i/ili vremenskih efekata. Sučeljavanje modela je sprovedeno primenom sledećih testova:

- izbor između OLS modela i Fixed Effects modela : F test
- izbor između OLS modela i Random Effects modela : Breusch-Pagan test
- izbor između Fixed Effects modela i Random Effects modela : Hausman test

Osnovna regresiona jednačina za implementaciju panel podataka povezuje produktivnost rada LP (kao zavisnu promenljivu) sa SDI (kao nezavisnu promenljivu). Proračuni u vezi analize uticaja SDI na produktivnost rada izvršeni su korišćenjem programskog jezika R. Budući da koeficijent β uz promenljivu SDI ima vrednost različitu od nule, potvrđuje se pozitivna relacija između varijabli LP i FDI (SDI). To znači da je u ispitivanom uzorku zemalja CIE u periodu od 2001–2010. godine empirijski utvrđeno da povećanje SDI u automobilsku industriju vodi ka rastu (povećanju) produktivnosti rada u tom sektoru. Korišćenjem statističke metode vremenskih serija, vrednosti produktivnosti rada u automobilskoj industriji i iznosa stoka (zaliha) SDI u istoj industriji, potvrđena je hipoteza da "*Priliv SDI u automobilsku industriju zemalja CIE povećava produktivnost rada u toj industriji*". Na osnovu istraživanja potvrđena je korelacija između nezavisne varijable (SDI) u automobilskoj industriji i zavisne varijable produktivnosti rada (LP) u istoj industriji. Ovaj zaključak "naginje" ka autorima koji su, takođe, došli do istog zaključka. Na primer, Smarzynska (2002) je potvrdila relaciju između rasta SDI i rasta produktivnosti u Litvaniji, Haskel i Pereira (2007) su potvrdili relaciju između agregatnog faktora rasta produktivnosti domaćih kompanija i rasta SDI u industriji Velike Britanije, Blomström i Wolff (1989) su konstatovali da je rast produktivnosti domaćih kompanija povezan sa povećanjem stranog prisustva u meksičkoj industriji i Bijsterbosch i Kolasa (2010) su potvrdili konvergenciju između produktivnosti rada i priliva SDI u CIE. Što se tiče suštine utvrđenih činjenica, treba napomenuti da je navedeni efekat logična posledica karakteristične proizvodnje u sektoru. Današnja proizvodnja automobila je uveliko zasnovana na automatizaciji i robotizaciji, koje doprinose povećanju produktivnosti po zaposlenom. Fizički rad zaposlenih u procesima proizvodnje automobila uglavnom je prisutan u završnim radovima i finom podešavanju automobila posle silaska sa proizvodne linije. S obzirom na visoku podelu rada i implementaciju različitih podaktivnosti zaposlenih, povećavaju se performanse radnika ili njihova produktivnost. U daljem delu empirijskih istraživanja izvršena je višestruka (multipla) regresija, što podrazumeva da su pored produktivnosti rada u analizu uvršćene i sledeće promenljive: broj proizvedenih vozila, udeo izvoza automobila u ukupnom izvozu, prosečne plate i BDP po glavi stanovnika (*per capita*). Ciljevi regresione analize bili su: ispitati da li nezavisne promenljive objašnjavaju značajan deo varijabiliteta zavisne promenljive (tj. da li postoji veza), odrediti koji deo varijabiliteta zavisne promenljive može biti objašnjen nezavisnim promenljivim (tj. jačinu veze), odrediti strukturu veze i predvideti vrednosti zavisne promenljive. Budući da je veza između promenljivih linearna, slučaj

se svodi na višestruki linearni model. Postavljena je linearna regresiona jednačina i u softverskom paketu SPSS izvršena je analiza modela, značajnost testa, ocena koeficijenata modela i značaj nezavisnih promenljivih u modelu. Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da produktivnost rada, broj proizvedenih automobila i udeo automobila u ukupnom izvozu imaju veoma značajnu povezanost sa SDI.

U **poglavlju VI** – "Zaključna razmatranja", izvršena je generalna analiza uticaja SDI kao katalizatora ekonomskog rasta izabranih zemalja CIE (što je bio primarni zadatak), sa refleksijom na sektor automobilske industrije u tim zemljama. Takođe, potvrđene (prihvaćene) su postavljene hipoteze, i dat predlog za buduća istraživanja. U toku izrade ove disertacije autor se susretao sa određenim dilemama i zamkama, kao i problemima koji su otežavali istraživanje. To se, prvenstveno, odnosi na dostupnost pouzdanih i relevantnih podataka priznatih institucija (OECD, UNCTAD, Eurostat, ERM) i podatke centralnih banaka i statističkih zavoda navedenih zemalja, kao i generalnu dostupnost uporedivih podataka za konkretan period. Pouzdanim podacima mogu se smatrati oni koji su objavljeni i potvrđeni od navedenih institucija i međunarodnih organizacija u njihovim godišnjim ili drugim izveštajima. S tim u vezi, treba naglasiti da podaci koji se odnose na proizvodnju, prodaju i izvoz konkretnih kompanija iz automobilske industrije mogu da se dobiju iz godišnjih izveštaja Međunarodne organizacije proizvođača automobila (OICA) i evropske asocijacije proizvođača automobila (ACEA). Znajući da automobilska industrija ne podrazumeva samo direktnu proizvodnju (montažu) automobila i vozila, nego obuhvata širok spektar drugih industrija, nije jednostavno pronaći i potvrditi podatke koji se odnose na konkretnu zemlju, a kamoli pojedinačnog proizvođača. To se odnosilo, na primer, na stvaranje (kreiranje) broja radnih mesta i gubitak poslova tokom ekonomske krize 2008-2009. godine, kao i na podatke koji se odnose samo na SDI u sektoru automobilske industrije. Jer, ako je pored proizvođača (montažera) automobila u izabranom regionu uspostavljeno nekoliko hiljada pogona dobavljača delova, sklopova i komponenti, nije jednostavno pronaći takve podatke niti ih učiniti relevantnim ukoliko nema potvrde u drugim istraživanjima, studijama, anketama ili globalnim prikazima stanja i dešavanja u automobilskoj industriji. Iako specifičan po mnogo čemu, izabrani region i zemlje CIE karakteriše heterogenost politika, strategija, načina privlačenja i održavanja atraktivnosti veći duži niz godina, što je interesantno za neka buduća istraživanja. Istraživanje sprovedeno u ovoj disertaciji nameće potrebu davanja odgovora na neka pitanja koja nisu detaljnije obrađena. Znajući da je vreme velikih priliva SDI u automobilske industrije zemalja CIE prošlo, u budućim istraživanjima trebalo bi analizirati i odgovoriti na sledeća pitanja: Koliko je održiv sistem državnih podsticaja u cilju privlačenja stranih TNK? Koliko je ispravna i ekonomski opravdana velika orijentacija izabranih zemalja CIE na automobilsku industriju? Da li je održiva inferiorna (periferna) uloga zemalja CIE u pogledu istraživanja i razvoja u domaćim kompanijama ili filijalama stranih kompanija? Koliki je i kakav uticaj najnovije tehnologije i nivoa automatizacije i robotizacije na radnu snagu u izabranim zemljama CIE?

Pošto su iskustva izabranih zemalja CIE po pitanju SDI u automobilske industrije većinom pozitivna, kako sa aspekta zemlje primaoca, tako i sa aspekta stranih investitora, postavlja se logično pitanje kakve su reperkusije tih SDI na automobilske industrije u Srbiji i, drugo, da li je

postojeća politika (strategija) privlačenja SDI u Srbiji adekvatan odgovor na interesovanja i konačne odluke stranih investitora za budući plasman SDI u Srbiju?

Znajući da su procesi transformacije u izabranim zemljama CIE trajali duže od dvadeset godina, Srbija treba da prouči ta iskustva sa svih aspekata kako bi postala konkurentnija i atraktivnija u odnosu na druge zemlje sa istim ili sličnim potencijalima za rast i razvoj. U tom smislu, u narednom periodu potrebno je definisati ključne ciljeve razvoja i raditi na njihovom ostvarenju.

Da bi ubrzala privredni razvoj, Srbija treba da stvori stabilno i predvidivo poslovno okruženje koje će privući strane kompanije da dolaze i investiraju. Iz primera izabranih zemalja CIE očigledno je da su koristi od SDI višestruke: otvaraju se nova radna mesta i podiže standard stanovništva, povećava se nivo obrazovanja, uvode nove tehnologije, poboljšava infrastruktura, odnosno utiče se na podizanje konkurentnosti domaće proizvodnje. Za privlačenje obimnijih SDI potrebne su odlučnije strukturne reforme i to na svim nivoima, čime bi se popravio investicioni rejting. Najveće zamerke stranih investitora u Srbiji usmerene su na regulatornu funkciju države, koja se mora značajno poboljšati pojednostavljenjem administrativnih procedura, smanjenjem korupcije, unapređenjem politike konkurencije, jačanjem finansijske discipline i regulisanjem svojinskih prava. S druge strane, investitore odbija veći rizik zemlje u pogledu makroekonomske nestabilnosti. U cilju povećanja efikasnosti tržišta rada potrebno je izmeniti zakonsku regulativu u ovoj oblasti kako bi se dostigli evropski standardi i povećala konkurentnost. Stvaranjem adekvatnog zakonskog okvira postojećim kompanijama omogućiće se da otvore nova radna mesta i ostvari efikasnija radno-pravna zaštita, a sa rastom konkurentnosti doći će do privlačenja novih investicija. Problem predstavlja i neodgovarajuća struktura radne snage, jer u manjim gradovima i nerazvijenim regionima strane kompanije ne mogu da nađu kvalifikovane radnike, zbog čega je neophodna reforma obrazovnog sistema. U sferi obrazovanja, već su učinjeni neki pomaci uvođenjem dualnog obrazovanja, koje obezbeđuje da se u narednom periodu regrutuju novi kadrovi sa potrebnim kvalifikacijama.

VII OSTVARENI REZULTATI I NAUČNI DOPRINOS

Budući da je predmet i cilj disertacije limitiran okvirom koji se odnosi na izabrane zemlje CIE, kao i posebnim slučajem automobilske industrije, najvažniji rezultati ove disertacije sastoje se u naučnoj verifikaciji saznanja o motivima i zahtevima stranih investitora koji doprinose donošenju optimalnih odluka o investiranju, kao i ponašanju države i njenih institucija u obezbeđenju adekvatne investicione klime i održivih uslova poslovanja. Sve to obezbedilo je da izabrane zemlje CIE postanu atraktivne, konkurentne i efikasne u sprovođenju velikih reformi, ne samo u proizvodnji, nego i u zakonskoj oblasti, u oblasti edukacije, obrazovanja, obuke, pripremi infrastrukture, promenama i prilagođavanju radnog zakonodavstva onom u EU itd.

Doktorska disertacija za predmet istraživanja ima izuzetno aktuelnu problematiku globalnog karaktera. Svetska ekonomska kriza intenzivirala je akademsku raspravu o teorijskim osnovama tržišnog kapitalizma, a u vezi s njim, i koncepta privredne delatnosti vođene SDI. Hronološkom analizom trenda (ili trendova) SDI u sektoru automobilske industrije zemalja CEI, za period 1990-

2018. godine, u radu su kritički preispitani osnovni principi i efekti primene SDI na ekonomski rast u pomenutim zemljama.

Istraživanjem je pokazano da je kao rezultat velikog priliva SDI, automobilska industrija zemalja CIE postala dinamična, restrukturisana i kvantitativno povećana, poboljšane su lokalne mogućnosti i, što je značajno, ostvarena je modernizacija (iako neujednačeno). Brzi razvoj industrije je organizovan i vođen od strane automobilskih TNK, koje su kroz vlasništvo imale potpunu kontrolu nad većinom fabrika i ključnih dobavljača.

U radu je ukazano na značaj automobilske industrije u izabranim zemljama CIE i njen doprinos ekonomskom rastu ovih zemalja, koji nije bio zabeležen ni u jednom drugom regionu sveta, čak ni u jugoistočnoj Aziji i zemljama poput Singapura, Tajlanda, Hongkonga ili Južne Koreje. Automobilska industrija u regionu CIE analizirana je kao deo sistema evropske automobilske industrije, koja je toliko integrisna sa jezgrom industrije, koju čine Nemačka, Francuska, Italija, da se to smatra celinom proizvodnog prostora omeđenog gotovo istim politikama, strategijama rasta i razvoja, ali sa uvek prisutnom velikom razlikom u platama (zaradama) u odnosu na zemlje jezgra.

Proučavanjem obimne i raznovrsne naučne literature (naučnih članaka, monografija, statističkih izveštaja) kandidat je došao do važnih zaključaka koji ukazuju na veliki značaj SDI u regionu zemalja CIE u dužem vremenskom periodu, što može poslužiti kao osnova za analizu koju Srbija treba da uradi u promociji sopstvenih mogućnosti i kapaciteta.

Najvažniji rezultat i izlaz istraživanja jeste činjenica da je zavisnost od stranog kapitala, i pored restrukturiranja i modernizacije, bila znak slabosti i kontinuirane periferne pozicije zemalja CIE u evropskom automobilskom industrijskom sistemu. U vezi s tim, zemlje CIE imaju dve uloge u evropskom proizvodnom sistemu: prvo, veliki obim proizvodnje standardnih modela automobila i, drugo, mali obim montaže luksuznih modela. Pored toga, automobilska industrija u zemljama CIE služi kao poligon za ispitivanje novih metoda proizvodnje, koje bi se, ako budu uspešne, posledično uvele u ključne oblasti automobilske industrije.

Analiza koncepta privredne delatnosti vođene SDI ima ne samo teorijski, nego i praktičan značaj u domenu definisanja ekonomske politike i odnosa prema stranim investitorima. Iskustva koje su pojedine zemlje CIE stekle u poslednjih dvadeset i više godina itekako mogu pomoći Srbiji u daljem tržišnom pozicioniranju i poboljšanju atraktivnosti investiranja, kao i pronalaženju dodatnih načina za privlačenje SDI. Premda je primer SDI u automobilsku industriju u Srbiji ilustrativan po mnogo čemu u odnosu na druge zemlje, pokazuje određene nedostatke i nepotpuno razumevanje mesta i uloge SDI. Analiza tih nedostataka treba da pruži odgovore koji će pomoći da se Srbija bolje pozicionira kao pouzdan partner spreman na ispunjenje osnovnih zahteva koje strani investitori traže – visokoobrazovana radna snaga, stabilan makroekonomski ambijent, povoljno poslovno okruženje i strateški položaj.

U naučnoj literaturi u poslednjih dvadeset godina nema mnogo teorijskih izvora koji na sistematičan način povezuju SDI i sektor automobilske industrije, posebno za navedeni region CIE. Stoga je u izradi disertacije korišćena savremena inostrana literatura koja povezuje mnoge aspekte SDI, konkretne zemlje i industrije, kao i rezultate ostvarene prilivom SDI. Sistematizacijom podataka, rezultata istraživanja i određenih zaključaka iz relevantnih statističkih baza, u disertaciji

je analiziran trend kretanja osnovnih makroekonomskih parametara u izabranim zemljama. Njihova promenljivost za period duži od dvedeset godina ukazala je na prelomne trenutke u kojima su SDI doprinele ekonomskom oparavku i rastu

Svestranom analizom brojnih indikatora rasta i razvoja, kao i parametara koji su odlučivali o potencijalnim *greenfield* ili *brownfield* pogonima i proizvodnim kapacitetima, kandidat je uspostavljanjem uzročno-posledične relacije između njih uspeo da ih poveže na koherentan način. Pravilnim razumevanjem stanja, odnosa i dešavanja na planu SDI, kao i vladanjem materijom automobilske industrije u celini, kandidat je uspeo da prikaže najvažnije sentence u razvoju te industrije pod okriljem stranih investitora, najpre Nemačke, pa onda i ostalih (Francuske, Južne Koreje, Japana). Najvažniji zaključak koji kandidat izvodi u vezi sa automobilskom industrijom jeste da je ta industrija stub rasta i razvoja izabranih zemalja CIE, kao i da je nosilac mnogih drugih promena koje se sistemom prelivanja (*spillovers*) prenose na druge sektore. Prvenstveno se to odnosi na prelivanje menadžerskih znanja, veština i organizacionih rešenja koja doprinose efikasnosti i konkurentnosti.

U domaćoj naučnoj i stručnoj literaturi, kao i u disertacijama koje se bave stranim direktnim investicijama, ne postoji analogna analiza, istraživanje niti elaboracija problema koji se odnose na izabrane zemlje CIE, posebno u odnosu na sektor automobilske industrije. S tim u vezi, originalnost disertacije ogleda se u načinu na koji je prezentovana ova veoma značajna materija, ne samo za ekonomiste, nego i ostale stručne profile kojima su domen rada strane investicije i modaliteti njihovog privlačenja. Poseban značaj istraživanje u ovoj disertaciji ima za donosiocce odluka u jedinicama lokalne samouprave, posebno u nerazvijenim i devastiranim područjima Srbije, koji treba da promovišu pogodne lokacije za izgradnju *greenfield* ili *brownfield* pogona i proizvodnih kapaciteta. U radu je posebno aktuelizovan sektor automobilske industrije, jer je on pokazao veliku otpornost na turbulencije ne samo u svetu, nego u i izabranom regionu zemalja CIE. Budući da je Srbija ostvarila veliki uspeh u *joint venture* poduhvatu sa kompanijom Fiat, istraživanje u ovoj disertaciji može da usmeri analizu u drugom pravcu osim na nižu cenu rada i dostupnost visokokvalifikovane radne snage i umesto toga, kao što je kvalitetna priprema infrastrukture, zakonska rešenja i institucionalna efikasnost koja će stranim investitorima omogućiti uslove za neometano poslovanje i ostvarenje profita. Istraživanje je ukazalo da su izabrane zemlje CIE izvršile korenite promene u obrazovanom sistemu, usmeravajući ga na dualno obrazovanje po nemačkom, austrijskom ili švajcarskom sistemu. U tom smislu, Srbija treba da planira razvoj i usavršavanje kadrova u oblasti mašinske, elektrotehničke i informacione struke, posebno u domenu automatizacije, robotizacije i primene najsavremenih sistema, metoda i tehnika upravljanja složenim sistemima.

Naučni doprinos doktorske disertacije svodi se na sistematizaciju postojećih znanja na osnovu obimne literarne građe, analizu brojnih statističkih podataka iz relevantnih međunarodnih baza podataka, objašnjavanje savremenih ekonomskih problema na bazi empirijske provere rezultata u izabranim zemljama CIE, kao i na definisanje zaključaka na bazi dobijenih rezultata i predloga odgovarajućih rešenja.

Naučni doprinos disertacije se posebno odnosi na činjenicu originalnosti, tj. primene u istraživanju razvijenih i testiranih ekonometrijskih modela panel podataka i višestruke regresije sa konkretnim

podacima. Rezultati disertacije dobijeni istraživanjem potvrđuju i praktični doprinos disertacije koji se ogleda u tačno izvedenim zaključcima, uporednim analizama konkretnih indikatora ekonomskog rasta i razvoja, te mogućnostima njihove implementacije u budućim istraživanjima i analizi atraktivnosti Srbije kao destinacije za SDI.

VIII ZAKLJUČAK KOMISIJE

U oceni ove disertacije Komisija je pošla od internih akata Univerziteta, pre svega Pravilnika o doktorskim studijama, gde se jasno definiše ispunjenost kriterijuma. Polazeći od stavova sadržanih u članovima 20. i 21., i uvažavajući najviše profesionalne, akademske i etičke standarde, zaključujemo sledeće:

Komisija zaključuje da doktorska disertacija na originalan način doprinosi nauci s obzirom na to da su rezultati ovog empirijskog istraživanja ukazali na nova saznanja i istovremeno potvrdili neke od zaključaka prethodnih empirijskih studija. Kandidat je u svom radu prvenstveno bio podstaknut uverenjem da u naučnoj literaturi nema dovoljno empirijskih studija koje obrađuju povezanost nacionalne konkurentnosti, strateškog položaja, manjih troškova proizvodnje i izgradnje infrastrukture sa SDI. Kandidat je dokazao da orijentacija izabranih zemalja CIE na velike prilive SDI, posebno u automobilsku industriju, ima i svojih nedostataka. Osnovni je što strani investitori ne omogućavaju da se aktivnosti sa višim dodatnim vrednostima (npr. istraživanje i razvoj, marketing) realizuju u zemlji domaćinu SDI. Drugi je da izabrane zemlje CIE mogu da proizvode osnovne modele automobila, a da proizvodnja luksuznih vozila ostaje u zemljama porekla SDI. Izabrane zemlje CIE mogu da računaju na ispitivanje i proveru novih tehnoloških rešenja i poboljšanja procesa, koji ukoliko se pokažu adekvatnim, mogu da se prenesu u matične zemlje investitora.

Značajan doprinos ove disertacije proističe iz specifičnosti istraživanja, s obzirom da su uzorkom obuhvaćene samo zemlje Centralne i Istočne Evrope, posebno zemlje tzv. Višegradske grupe: Češka, Mađarska, Poljska i Slovačka, da je istraživanjem pokriven tačno naznačen vremenski period od 2001. do 2010. godine, kao i da su rezultati istraživanja dobijeni primenom analize panel serija i regresionog modela sa slučajnim efektima i višestruke (multiple) regresije.

Predložena doktorska disertacija obezbeđuje naučni pristup istraživačkom problemu iz oblasti finansija, investicija, međunarodne ekonomije i planiranja privrednog razvoja. Rad je napisan vrlo stručno, uz uvažavanje visokih akademskih kriterijuma. Struktura rada je logično postavljena i polazi od analize teorijsko-metodoloških osnova posmatranih fenomena, do prikupljanja podataka, analize i prezentacije dobijenih rezultata. Dobijeni rezultati su naučno utemeljeni uz primenu više naučnih metoda i potvrđuju iznet stav o većem broju naučnih doprinosa. Teorijsko-metodološka osnova doktorske disertacije se zasniva na detaljno proučenoj literaturi iz oblasti finansija, ekonometrije, investicija, kao i makroekonomske teorije. Fokus istraživanja je usmeren na analizu uticaja SDI na ekonomski razvoj izabranih zemalja CIE, sa posebnim akcentom (*case study*) na automobilsku industriju. Prikazana je teorijska i praktična priroda SDI i njihov značaj za rast i razvoj izabranih zemalja, kao i modaliteti njihovog privlačenja u periodu dužem od dvadeset godina. Prikazana je analiza uticaja SDI na povećanje efikasnosti (produktivnosti), povećanje obima

proizvodnje i izvoza finalnih proizvoda (automobila), kao i na rast zaposlenosti, BDP i ukupnog blagostanja u izabranim zemljama CIE.

Predmet, cilj i metoda istraživanja potvrđuju da predložena tema ima značaj za razvoj nauke i primenu rezultata u praksi, što daje poseban doprinos naučnom stvaralaštvu. Rezultati istraživanja potvrđuju da je u pitanju originalna ideja i analiza problema na originalan način, uz primenu odgovarajućih statističko-kvantitativnih metoda. Definicija predmeta istraživanja, predložene hipoteze, izvori podataka, metode prikupljanja, kao i metode analize podataka su urađeni tako da zadovoljavaju kriterijume nauke i naučnih principa za izradu konačne verzije doktorske disertacije.

Testirane se i argumentovano potvrđene opšta i posebne hipoteze. Imajući u vidu heterogenost polaznih uslova u zemljama CIE, hipotezama je dokazano da efekti SDI zavise od institucionalne efikasnosti, makroekonomske stabilnosti i zakonske regulative, od trenutnog stanja ekonomskih aktivnosti u tim zemljama, kao i stepena (nivoa) međunarodne konkurentnosti. Na osnovu potvrđenih hipoteza, dokazano je da priliv SDI ima preovlađujući uticaj na ekonomski rast i razvoj izabranih zemalja CIE, posebno kada je u pitanju sektor automobilske industrije.

Rezultati disertacije su prikazali naučno verifikovana saznanja koja doprinose donošenju optimalnih odluka o investiranju u zemljama u tranziciji i u razvoju. Ovako postavljeni zaključci korespondiraju naučnom značaju ove teme i mogu predstavljati osnovu za dalja istraživanja koji se ogledaju u davanju odgovora na sledeća pitanja:

- Koliko je održiv sistem državnih podsticaja u cilju privlačenja stranih TNK?
- Koliko je ispravna i ekonomski opravdana velika orijentacija izabranih zemalja CIE na automobilsku industriju?
- Da li je održiva inferiorna (periferna) uloga zemalja CIE u pogledu istraživanja i razvoja u domaćim kompanijama ili filijalama stranih kompanija?
- Koliki je i kakav uticaj najnovije tehnologije i nivoa automatizacije i robotizacije na radnu snagu u izabranim zemljama CIE?

Komisija je mišljenja da je kandidat ovom doktorskom disertacijom pokazao zavidnu analitičnost, sposobnost zaključivanja, primerenu kritičnost i profesionalni objektivizam. Konstatuje se da je disertacija rezultat samostalnog i sistematičnog rada kandidata, koji je na osnovu sprovedenog empirijskog istraživanja uz primenu adekvatne istraživačke metodologije, argumentovano izveo zaključke o predmetu istraživanja. Komisija smatra da je u radu korišćena relevantna i aktuelna, pretežno inostrana literatura, primerena predmetu istraživanja. Doktorska disertacija je pisana jasnim, preglednim i naučnim stilom, a terminologija u radu ukazuje na dobro razumevanje obrađene materije.

Komisija smatra da je doktorska disertacija napisana u skladu sa obrazloženjem datim u prijavi teze. Doktorska disertacija sadrži sve bitne elemente koje zahtevaju radovi ovakve vrste. Komisija konstatuje da je tekst doktorske disertacije pre stavljanja na uvid javnosti prošao detekciju plagijarizma (doktorska disertacija je prošla test na plagijarizam sa 16%) i da mentor o tome poseduje zvaničan izveštaj.

Na osnovu ukupne ocene disertacije, Komisija pozitivno ocenjuje podnetu doktorsku disertaciju **Nikole Radića**, master ekonomiste, pod naslovom: „**STRANE DIREKTNE INVESTICIJE KAO KATALIZATOR EKONOMSKOG RASTA: SLUČAJ AUTOMOBILSKE INDUSTRIJE ZEMALJA CENTRALNE I ISTOČNE EVROPE**“ i predlaže Nastavno-Naučnom veću Fakulteta poslovne ekonomije i Senatu Univerziteta Edukons da usvoje podnetu disertaciju i prihvate ovaj Izveštaj i na osnovu toga da zakažu i odrede datum javne odbrane.

POTPISI ČLANOVA KOMISIJE:

Članovi Komisije:

1.

dr Nenad Penezić, redovni profesor, **predsednik**
Univerzitet Edukons, Fakultet poslovne ekonomije
Uža naučna oblast: Ekonomska teorija, 02.10.2008.

2.

dr Olja Munitlak Ivanović, vanredni profesor, **mentor**
Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Novom Sadu
Uža naučna oblast: Ekonomija, 08.05.2018.

3.

dr Goran Anđelić, redovni profesor, **član**
Univerzitet Edukons, Fakultet poslovne ekonomije
Uža naučna oblast: Monetarna ekonomija i finansije, 19.06.2013.